This PDF you are browsing now is a digitized copy of rare books and manuscripts from the Jnanayogi Dr. Shrikant Jichkar Knowledge Resource Center Library located in Kavikulaguru Kalidas Sanskrit University Ramtek, Maharashtra.

KKSU University (1997- Present) in Ramtek, Maharashtra is an institution dedicated to the advanced learning of Sanskrit.
The University Collection is offered freely to the Community of Scholars with the intent to promote Sanskrit Learning.

Website
https://kksu.co.in/

Digitization was executed by NMM

https://www.namami.gov.in/

Sincerely,

Prof. Shrinivasa Varkhedi
Hon'ble Vice-Chancellor

Dr. Deepak Kapade
Librarian

Digital Uploaded by eGangotri Digital Preservation Trust, New Delhi
https://egangotri.wordpress.com/

यज्ञेश्वर गोविंद घोलप
कपालेश्वरा जवळ पंचवटी

अत्रिस्मृति

ACC NO:- ~~1007~~ M1015
Title:- अत्रिस्मृति
Author:- अत्री
subject:- धर्मशास्त्र
पत्रे:- 36

Checked 2012

K K S U LIBRARY
RAMTEK
441 106
M1015
Dist Nagpur

(1)

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

मा०

॥श्रीगणेशाय नमः॥ हुताग्निहोत्रमासीनमत्रिं वेदविदां वरं। सर्वशास्त्रविधानज्ञमृ
षिभिर्नमस्कृतं॥१॥ नमस्कृत्वा च ते सर्वे इदं वचनमब्रुवन्। हितार्थं सर्वलोकानां भगवान्क
थयस्मृतिं॥२॥ सर्वतीर्थेरुपस्पृश्य सर्वान्देवान्प्रणम्य च। जप्त्वा च सर्वश्रुतयः सर्वशास्त्रानु
सारतः॥३॥ सर्वपापहरं नित्यं सर्वसंशयनाशनं। चतुर्णामपि वर्णानामत्रिः शास्त्रमकल्प
यत्॥४॥ ये च पापकृतो ये चान्ये धर्मदूषकाः। सर्वपापैः प्रमुच्यंते श्रुत्वेदं शास्त्रमुत्तमं॥५॥
तस्मादिदं वेदविद्भिरध्येतव्यं प्रयत्नतः॥ शिष्येभ्यश्च प्रवक्तव्यं सद्वृत्तेभ्योपि धर्मतः॥६॥ श्वक
लिने ह्यसद्वृत्ते जडे शूद्रे शठे छिद्रि। एतेष्वेव न दातव्यमिति शास्त्रं द्विजोत्तमैः॥७॥ एकमप्यक्षरं १
यस्तु गुरुः शिष्ये निवेदयेत्। पृथिव्यां नास्ति तद्द्रव्यं यद्दत्वा ह्यनृणी भवेत्॥८॥ वेदं शठीत्वा यः
कश्चित्तु मोहयत्येवमन्यथा। सांप्रतं पश्चतां याति तं लवानेकविंशति। एवं तारः स्वानिक

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

र्मींह्रि द्विरेमंतोपिमानवाः॥ त्रियानवंतिलोकस्मात्स्वस्वकर्म्मण्यवस्थिताः॥२०॥कर्म्मविप्रस्यय
जनंदानमध्ययनंतपः॥प्रतिग्रहोध्यापनंचरक्षणंचेतितत्त्रयः॥२१॥दानमध्ययनंवार्त्तापशुपाल्या
दिवैविशः॥शूद्रस्यविप्रशुश्रूषाद्विजानांकारुकर्म्मवा॥२२॥मयेषधर्म्मानिहितमंस्थितायत्रव
र्णितं॥बहुमान्यापिद्रष्टाप्यब्रयांतिपरमांगतिं॥२३॥येत्वकारःस्वधर्मस्यपरमधर्मेव्यवस्थिताः
॥तेषांशास्तिकरोराजास्वर्गेलोकेमहीयते॥२४॥आत्मीयोसंस्थितोधर्म्मेशूद्रोपिस्वर्गमश्नुते
॥परधर्म्मोनवेत्स्याज्यस्वरूपपरदारवत्॥२५॥वध्योराज्ञासंवैशूद्रोजपहोमपराश्चयः॥यतो
राष्ट्रस्यहंतारोयथावह्निस्तुवैजलं॥२६॥प्रतिग्रहोध्यापनंचतथाचक्रयविक्रयौ॥चतुर्भिरपि
वैवैतैःक्षत्रियविट्पतनंस्मृतं॥२७॥सद्यःपततिमांसेनलाक्षयालवणेनच॥त्र्यहेणशूद्रोहंति
ब्राह्मणःक्षीरविक्रयात्॥२८॥अव्रतास्वानधीयानायत्रभैक्षचराद्विजाः॥तंग्रामदंडयेद्राजाचौ
रभुक्तप्रदंयथा॥२९॥विद्वद्भोज्यमविद्वांसोऽभुक्तहूषुभुंजते॥तांन्यनादृष्टिमिच्छंतिनदसजा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तेभ्यश्च॥२०॥ब्राह्मणान्वेदविदुषः सर्वशास्त्रविशारदान्॥ तत्र वर्षति पर्जन्यो यत्रैतान्पूज
येन्नृपः॥२१॥त्रयो लोकास्त्रयो वेदास्त्राश्रमाश्च त्रयोग्नयः॥ एतेषां रक्षणार्थाय संसृष्टा ब्रा
ह्मणाः पुरा॥२२॥यद्येवं वंकफलेराज्ञा पुण्यदो बपस्विकाणां॥ यज्ञास्वर्यं न पत्नंच्चा पुनः कोशं वि
वर्धयेत्॥२३॥ दुष्टस्य दंडः सुजनस्य पूजा न्यायेन कोशस्य च संप्रवृद्धिः॥ अपक्षपातो नृपराष्ट्र
रक्षाः पंचैव यज्ञाः कथिता नृपाणां॥२४॥ यस्तु आपालने दुष्टं प्राप्नुवंती ह पार्थिवाः॥
तस्मात्त्वमप्रमत्तेन प्रपद्यंते द्विजोत्तमा॥२५॥ अतीते देवपातालानां कृदेवं च समरस्तुता॥ उत्पन्नस्य च
तुरः पिडा नृपा रक्षेत्स्नानमाचरेत्॥२६॥ वमात्युक्रममंक्रमज्ञामूत्रविट्कर्मविट्नखाः
श्लेष्माश्रुरूपितास्वेदा वादश्चैनृणां मला॥२७॥ एतावर्णां क्रमेणैव शुद्धिरुक्ता मनीषिभिः
मदा शुद्धा तिष्ठ वैष्णवं तं मचैव वारिणा॥२८॥ शोचनं गलानाया मा अनुमूयास्तहा द ॥ २
मा॥ लक्षणानि विभस्य तपो दानं दयादि॥२९॥ अन्न नक्षपरिहारश्च संमर्यश्चाप्यनंदि

5

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

नै॥ आचारेषु व्यवस्थानं शौचमित्यभिधीयते॥२०॥ प्रशस्ताचरणं नित्यमप्रशस्तविवर्ज-
नं॥ एतद्धि मंगलं प्रोक्तं मुषिभिर्धर्मदर्शिभिः॥२१॥ शरीरं पीड्यते येन सुशुभेनेतेषु शुभेन वा॥ अ-
त्यंन तन्नकुर्वीत॥ अनायासमत्र उच्यते॥२२॥ गुणान्न गुणिनो हंति स्तौति चान्यायगुणानपि
॥ न हसेच्चान्यदोषांश्च सानुसूया प्रकीर्तिता॥२३॥ यथोत्पन्नेन कर्तव्यः संतोषः सर्ववस्तुषु॥ न
स्पृहेत्परदारेषु सास्पृहा परिकीर्तिता॥२४॥ बाह्यमाध्यात्मिकं वापि दुःखमुत्पाद्यते नरैः॥ नकु-
प्यति न वा हंति दम इत्यभिधीयते॥२५॥ अहन्यहनि दातव्यमदीनेनांतरात्मना॥ स्तोकद-
कादपि यत्नेन दानमित्यभिधीयते॥२६॥ परे वा बंधुवर्गे वा मित्रे द्वेष्टरि वा तथा॥ आत्मवर्ति-
तव्यं हि दयैषा परिकीर्तिता॥२७॥ यस्त्वेतैर्लक्षणैर्युक्तो गृहस्थोपि भवेद्द्विजः॥ स गच्छति परं
स्थानं जायते नेह वै पुनः॥२८॥ इष्टापूर्तं च कर्तव्यं ब्राह्मणेन प्रयत्नतः॥ इष्टेन लभते स्वर्गं
पूर्तेन मोक्षमाप्नुयात्॥२९॥ अग्निहोत्रं तपः सत्यं वेदानां चैव पालनं॥ आतिथ्यं वैश्वदेवं

5

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

वद्वृष्टमित्यभिधीयते॥४०॥वापीकूपतडागानि देवतायतनेन च। अन्नप्रदानमारामाः पूर्त्तमित्यभि
धीयते॥४१॥इष्टेपूर्त्ते द्विजातीनां सामान्यं धर्मसाधनं। अधिकारी भवेच्छूद्रः पूर्त्ते धर्मे न वैदिके॥४२
यमान् सेवेत सततं न नित्यं नियमान् बुधः। यमान् पतत्यकुर्वाणो नियमान् केवलान् भजन्॥
४३॥आनृशंस्यं क्षमा सत्यमहिंसा दममार्जवं। प्रीतिः प्रसादो माधुर्यं मार्दवं च यमा दश॥४
४॥शौचं चेज्या तपो दानं स्वाध्यायोपस्थनिग्रहः। व्रतमौनोपवासाश्च स्नानं च नियमा दश॥
४५॥ प्रतितिथिः कुशमयी तीर्थवारिणि मज्जति। यमुद्दिश्य निमज्जेत अष्टभागं लभेत सः॥४
६॥मातरं वा पितरं वा सुहृदं गुरुमेव च। उद्दिश्य निमज्जेत द्वादशांशं फलं लभेत्॥४७॥अपु
त्रेणैव कर्त्तव्यं पुत्रप्रतिनिधिः सदा। पिण्डोदकक्रियाहेतोर्यस्मात्तस्मात्प्रयत्नतः॥४८॥ऋ ३
णमेभिकृपुत्रो भि ब्रह्मणा निर्मितः स्वयं। तपस्मा तेन दैवानां यस्माद्गात कीर्त्यते॥४
९॥जातमात्रेण पुत्रेण पितृणामनृणी पिता। तदह्नि शुद्धिमाप्नोति नरकात्त्रायते हि सः॥५०

(6)

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ज्ञायंते बहवः पुत्रा यद्येकोपि गयां व्रजेत्॥ यजेत वाश्वमेधेन नीलं वा वृषमुत्सृजेत्॥५४ कां
क्षंति पितरः सर्वे नरकांतरसंभव॥ गयायां याति च यः पुत्रस्स नस्त्राता भविष्यति॥५५ फल्गु
मार्थे नरः स्नात्वा ध्यात्वा देवं गदाधरं॥ गयाशीर्षं पदाक्रम्य मुच्यते ब्रह्महत्यया॥५६॥
महानदीमुपस्पृश्य तर्पयेत्पितृदेवताः॥ अक्षय्यान्लभंते ते लोकान् कुलं चैव समुद्धरेत्॥५७
धात्रीकास्मात्ते समुत्पन्ने नस्य नोज्ये विगर्हिता॥ उहास्तु विवस्यास्मि तेन्मेति गदितः शृणु॥५
पातिलमुत्पाद्य ते शैवं शिष्यगोधूमकोद्रवाः॥ वाणाकं देवधान्यं च समदीशाकं तथैव च सर्वं॥५९
अक्षारा लवणां रूक्षं पिवेद्रात्सं सुवर्त्तलं॥ त्रिरात्रं शाखपुष्पी वा ब्राह्मणाः प्रयसा सदा॥६०॥ म
धमांडादिजः कश्चित् अज्ञानात्पिबते जलं॥ प्रायश्चित्तं कथं तस्य मुच्यते केन कर्मणा॥६१
पलाशबिल्वपत्राणि कुशात्पद्मानुदुंबरः॥ काथयित्वा पिबेद्यस्तु त्रिरात्रेणैव शुध्यति॥
६२॥ मायप्रातस्तु यः संध्या प्रमादा-- --ऊर्मे स्नात्वा॥ गायत्र्यष्टसहस्रं तु जपेत्स्नात्वा स

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

माहितः॥६०॥ रोगाक्रांतो यवा विंतास्थितः स्नानं जपादिहिः॥ ब्रह्मकूर्च्चं वरेणाक्त्वा दानं ५
दत्वा विशुध्यति॥६१॥ गवां शृंगोदके स्नात्वा नदानक्र रसंगमे॥ समुद्रदर्शने वापि स्ना
ल्दृ- : शुचिर्न्नवेत्॥६२॥ वृकश्वानशृगालैस्तु यदि दष्टस्य ब्राह्मणः॥ हिरण्योदकमिश्रि
श्रंथलप्रात्रुपविशुध्यति॥६३॥ ब्राह्मणस्तु शुना दष्टो जंबुके वृश्चिके न वा॥ त्रिदिनं यदुनक्त
त्रंद्दष्ट मघः शुचिर्न्नवेत्॥६४॥ मन्त्रतस्तु शुनादष्टस्त्रिरात्रमुपवासयेत्॥ सघृतं च वक्रश्रा
स्य व्रतं शेषं समापयेत्॥६५॥ तदा स्नानमःदावमलोनातज्ञातनं गं तु कारयेत्॥ त्रिरात्रेण
व शुध्येत तु नरेवं व्रुवीन्नवेत्॥६६॥ ब्राह्मण्यान्नं यदुच्छिष्टमश्नात्यज्ञानतो द्विजः॥ दिनद्वय
तु गायत्र्या जपं कृत्वा विशुध्यते॥६७॥ क्षत्रियान्नं यदुच्छिष्टमश्नात्यज्ञानतो द्विजः॥ रात्रे
णान्नवेच्छुद्धि यथा क्षत्रे तथा विशे॥६८॥ अभोज्यान्नं तथा तु स्नात्वा शूद्रोच्छिष्टमेव वा ज
ग्धानां समन्नकृतं समस्त रात्रं यवान्नपिबेत्॥६९॥ शुनां वे वक्तसंस्पृष्टं तस्य स्नानं विधीयते

8

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तदुच्छिष्टं तु संस्पृश्य उपयत्नेन कृच्छ्रमाचरेत्॥७१॥ अज्ञानात्प्राश्य विण्मूत्रं सुरासंस्पृष्टमेव च॥ पुनः
संस्कारमर्हंति त्रयो वर्णा द्विजातयः॥७२॥ वपनं मेखला दंडो भैक्षचर्यं व्रतानि च॥ निवनिव
र्त्तंते द्विजातीनां पुनःसंस्कारकर्मणि॥७३॥ शश्वद्द्रसुद्धिं प्रवक्ष्यामि स्त्रंतस्य शूद्रदूषितं॥ द्रव्यो
ड्यं मृन्मयं भांडं सिद्धमन्नं तथैव च॥७४॥ आयहात्रिक्षन्यतत्सर्वंषो मये नोयलेपयेत्॥ गोम
येनोपलिप्याथ छागेनो घ्रापयेत्पुनः॥७५॥ धान्यानां मेध्यःसर्वं तं उद्धिर एपकःऋशावारि नि:॥ ते
नैवास्फ क्तितं वेत्रम शुध्यते नात्र संशयः॥७६॥ राज्ञा नेक्ष पश्वेवापि बलाद्विटालितो द्वि
जः॥ पुनःसंस्कारं कुर्वीत पश्चात्कृच्छ्रत्रयं चरेत्॥७७॥ अतःपरं प्रवक्ष्यामि मृतकस्य विनिर्ण
यं॥ प्रायश्चित्तं पुनश्चैव कथयिष्याम्यतःपरं॥७८॥ एकाहाच्छुध्यते विप्रो यो त्रिवेदसमन्वितः
॥ त्र्यहात्केवलवेदस्तु निर्गुणो दशभिर्दिनैः॥७९॥ ब्राह्मणो दशरात्रेण द्वादशरात्रेण भू
मिपः॥ वैश्यः पंचदशाहेन शूद्रो मासेन शुध्यति॥८०॥ सपिंडानां सर्वेषां गोत्रजःसम

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

पौरुषपिंडाश्चोदकदानं च वै श्रोत्रा शौचं तथानुगं ॥७४॥ चतुर्थे दशरात्रं स्यात्षडहः पंचमे त
था ॥ षष्ठे चैव त्रिरात्रं स्यात्सप्तमे त्वहमेव तु ॥७५॥ मृते जाते तु दासानां पत्नीनां चानुलोमतः स्वा
मितुल्यमेव शौचं मृते स्वामिनि योयकं ॥७६॥ आठम्य हंत्रतीयेतु मत्ते तं स्नानमाचरेत् ॥ वृत्त
थेमिसमे नैकं ॥ ए ॥ ब्रह्मचारव्रताविधिस्मृतः ॥७८॥ तदुष्टाभिसमविक्रीरं यस्थानं मृतसूतके ॥ याचिता
न्नमपि भाद्र शुक्लावांडायणं चरेत् ॥७९॥ सूतकान्नतधर्माद्ययस्तु धावेतिमानवः ॥ त्रि
रात्रस्तु पवासस्यादेकरात्रं जलं वसेत् ॥८०॥ महायज्ञविधानं तु न कर्यान्मृतजन्मनि ॥ हे
मतत्र न कर्वीतः ॥ शुष्कान्नेन फलेन वा ॥८१॥ नातमंत्रतर्दशाहैतु पंचत्वं यदिगलति म
हापव विशुद्धिः स्यात् ॥ ततषष्ठे वसूतकं ॥८२॥ सूतनचूडे प्रकुर्बीत उदकं पिंडमेव च ॥ स्व
धाकारं प्रयुंजात मासोच्चारणमेव च ॥८३॥ ब्रह्मचारि मृदस्थानां मंत्रे श्वर्वंहलेतथा ५
यज्ञे विवादकाले च सद्यः शौचं विधीयते ॥८४॥ विवाहोत्सवयज्ञेषु अंतरामृतसू

10

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

न्तके। पूर्वसंकल्पितार्थस्य मदोषस्यान्निरंकुर्वीत॥५॥ श्वापंचमेद् निविन्नेयः संस्पर्शक्रि-
त्रियस्य तु॥ सप्तमेह्नि वैश्यस्य तिधयज्ञे यस्य ज्ञानं तु धे॥६॥ श्वमासेनेवा त्मनः शुद्धिः स्वात्सूतके
सूतके तथा॥७॥ मृतसंचयनेोर्द्ध्वं तु सूतकायविधीयते॥ स्पर्शनाचमनात् शुद्धिः सूतकांवेन्नसं
स्प्रश्नोत॥८॥ व्याधितस्य कदर्यस्य ऋणग्रस्तस्य सर्वदा॥ क्रियहीनस्य मूर्षस्य स्त्रीजितस्य विशे-
षत॥९॥ व्यसनासक्तचित्तस्य पराधीनस्य नित्यशः॥ स्वाध्यायश्च विहीनस्य नस्यां तं सूतक
न्वेत॥१०॥ घाहिकत्रेपरि विन्नेत कन्यायाः कन्यमेव वा॥ क्षशातिकृदाः स्याघोडः मातपनं स्म-
तं॥१७॥ कुब्जवामनकंठेषु गद्गितांधजडेषु च॥ जात्यंधबधिरेमूके न दोषः परिवेदने॥११॥ क्ली-
वे देशांतरस्थे च पतिते व्रजतो पि वा॥ योगशास्त्राभियोगे च न दोषः परिवेदने॥१२॥ पितापिता-
महोयस्य अग्रजो वा नकश्चनः॥ अग्निहोत्राधिकारस्य न दोषः परिकीर्तितः॥१३॥ नार्यामरण
पक्षे वा देशांतरगंते पि वा॥ अधिकारी भवेत्स्तत्र तथा पातकसंज्ञते॥१२॥ ज्येष्ठो भ्राता सदा नष्टो

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

नित्यं रोगसमन्वितः॥ नचोत्तुष्टिस्तिष्ठन्ता तःकुर्यात्तुशं स्ववक्चोयथा॥२०॥ श्नानाग्नीन्परिविद्देतनदेवान्न
तर्पयामिच॥ नवश्राद्धकबिष्णवे वितान्वेवास्तु तु ज्ञया॥३॥ तस्मात्कर्म सदा कुर्यात्श्रुतिस्मृत्युदि
तं च यत्॥ नित्यं नैमित्तिकं काम्यं यच्चस्वर्गस्यसाधनं॥४॥ एकैकं वर्धयेत्पिंडं शुक्ले कृष्णे च कामयेत्
अमावास्यां न भुंजीत एष चांद्रायणो विधिः॥५॥ एकैकया समश्नीयात् त्र्यहं तिकृच्छ्रः स उच्यते। इत्येत
त्कथितं पूर्वैर्महापातकनाशनं॥६॥ वेदाभ्यासरतं पंचयज्ञक्रियापरं परं॥ नस्पृशंती ह पापानि मा
हापातकजान्यपि॥७॥ वायुभक्षो दिवा तिष्ठेत् रात्रिं दत्वाप्सु सूर्यदृक् जप्त्वा सहस्रं गायत्र्याः शुद्धिर्ब्र
ह्मवधाद्दते॥८॥ पर्णोदुंबरबिल्वं वाब्जकुशाश्वत्थपलाशकाः॥ तेषामुदकपीत्वा पर्णकृच्छ्रः स उच्य
ते॥९॥ पंचगव्यं च गोक्षीरं दधिमूत्रं शकृद्घृतं॥ जग्ध्वा परेन्ह्युपवसेदेवं एषसांतपनो विधिः॥१०॥ ए
धकसांतपनं कृत्वे षड्दुहसोपवासकः॥ समासेन तु कृच्छ्रोयं महासांतपनः स्मृतः॥११॥ त्र्यहं सा ६
यं त्र्यहं प्रातः त्र्यहं भुक्तेत्वयाचितं। त्र्यहं परं च नाश्नीयात्प्राजापत्यविधिः स्मृतः॥१२॥ सायं तु द्वाद

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

शग्रास्याः ज्ञातः पंचदशास्मृताः छाया चितेस्तु द्विशः परं स्याशानं स्मृता॥१४॥कुकुटांडप्रमाणास्यात
यावदस्याविशोस्तुरवां स्त्रूहुंयामेविज्ञानीयात्कुर्यात्कायस्य शोधनं॥१५॥अस्यद्दसुक्षुं पिबेद्धारिस्य सु
क्ष्णुपयः पिबेत्॥अस्यदसुक्षुं घृतपीचावायुस्तकोदिनत्रयं॥१६॥षट्पलं तु पयः पिबेत्॥पलमेकं
तु वैमपिरमत्कशेनिधीयते॥१६॥द्वादशाचत्रिदिनस्तुक्तेव्यदंतुक्तेचमर्पिषो॥क्षीरेणचप्रस्तेकं
चमर्पिषो॥क्षीरेणचप्रद्दंतुक्तेवायुस्तकोदिनत्रयं॥१७॥त्रिपलंदधिक्षीरं तु पलमेकं तु सर्पिषः प
तदेवद्वतं॥१॥एपवेदिकं स्तछुसुस्रतो॥१८॥एकतुक्तेनतक्केनतथैवायाचितेनउ॥उपवासेनचैतेन
पादकछः प्रकीर्तितः॥१९॥छ्रासिद्धः पयसादिवमातेकविंशतिः॥द्वादशाहोपवासेन प
राकः सप्रकीर्तितः॥२०॥पिण्याकोदकसक्तूनाः आमोक्षप्रतिवासरं॥एकेकमुपवसेस्याम्मो
मंत्रछुः प्रकीर्तितः॥२१॥एषत्रिरात्रमस्यासादेकैकस्यविशोधनं॥उतातुकृषइल्लेवंयावैपंचद
शाक्रिकां॥२२॥कपिलागोस्तु दुग्धाद्वयाकवोष्टं पयः पयं पिबेत्॥एषव्यासव्रतः स्वछुः श्वपाकम

पित्रो धयेत॥२३॥ निद्रायांत्नो जनं चैव न जेयं तक मे बब॥ अनादिष्टेषु मापेषु चान्द्रायणमपो
हनं॥२४॥ अग्निहोत्रमादिष्टं निरिष्टे द्विगुणदक्षिणो॥ पत्कलंममवाप्नोति तथास्स छेन्नपोजनाः॥२५॥
वेदान्पारंतं स्नातो धर्मशास्त्रार्थदर्शिनः॥ ग्रोम्बाचारमया सुकोशदम्भो विहितमुच्यते॥२६॥ उत्क्रमे
नं द्विजानां तु मदर्षेस्तूयतामिति॥ अतः परं प्रवक्ष्यामि स्त्रीशूद्रपतनानि च॥२७॥ जपस्तपस्तीर्थया
त्राप्रव्रज्या मंत्रसाधनं॥ देवताराधनं चैव स्त्रीशूद्रपतनानि षट्॥२८॥ जीवद्भर्तरि या नारी उपोष्य व
तचारिणी॥ आयुष्यं हरते भर्तुः सा नारी नरकगामिनी॥२९॥ जन्मना ब्राह्मणो ज्ञेयः संस्कारैर्द्वि
ज उच्यते॥ विद्यया याति विप्रत्वं श्रोत्रियस्त्रिभिरेव तु॥३०॥ वेदशास्त्राण्यधीयानः शास्त्रार्थं चैव
बुध्यते॥ तदासौ वेदवित्प्रोक्तो वचनं तस्य पावनं॥३१॥ पावका इव दीप्यंते जपहोमैर्द्विजोत्त
माः॥ नाशयंति च तत्रस्थो वाह्यमेघामिवांबरं॥३२॥ व्रतिय देण्णशाम्यंते पावका इव वारिणा॥ ७
तस्मातिग्रहज्ञान् दोषान्प्राणायामैर्द्विजोत्तमैः॥३३॥ यस्तु भोजनशालायां मासनं च सदास्व

15

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

शेन्तु तच्चान्नं तैव गोक्रमं तु कांचांद्रायणं चरेत् ॥ ७८ ॥ पीडयो परिपीडयः संस्थाप्या श्रोत्रिब्रा
ह्मणः ॥ न देवा उभिमायां तु दार्ङ्चंवति निः फलं ॥ ७९ ॥ दत्तो प्रपस्यो ल्पयो वा रिपि वेक्व तु ल्क्राध्रि
जोत्तमः ॥ तदन्नमासुरै तुक्तं निराशाः पितरो गताः ॥ ८० ॥ नास्ति वेदात्परं शास्त्रं नास्ति मातुः परो गु
रुः ॥ नास्ति दानात्परं मित्रं इह लोके परत्र च ॥ ८१ ॥ अत्रात्रपावयद्दत्तं दद्यत्या मम संकल्पां द्वयं
देवान रक्षंति कव्यं पितरस्तथा ॥ ८२ ॥ अन्यायमेन तु पात्रेण यदन्नमुपुजीयते श्वान विष्टा समं
वान्नं दानाच्च नरकं व्रजेत् ॥ ८३ ॥ पाडतरेण तु पात्रेण दीयमानं विचक्षणैः ॥ न दद्या धामहस्तेन
तायसेन कदाचन ॥ ८४ ॥ पाम्नस्य येषु तु पात्रेषु यः श्राद्धे लोजयेत्पितृन् अत्र दाता च भोक्ता च प्राज
सुर्नरकं च तौ ॥ ८५ ॥ अज्ञानावे मन्यये दद्यादनुज्ञातस्तु तैर्द्विजैः ॥ येषां वचः प्रमाणं स्यात्तत्तं वा
मृतमेव च ॥ ८६ ॥ श्रामो वत्सीयसता प्राम्तेषु कांस्यपत्र उमयेषु वा ॥ रिक्ति उत्तरदिध र्मोस्ति लिह
त्तुक्के त्तु किंचिदिषं धर न च क्रामयेत भुक्तं जीया दापद्यचक्रदाच न ॥ पलाशायलायो श्रेति श्र

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

द्रूरः।कांस्यपात्रम्॥४४॥कांस्यकस्य वयस्यापं शूद्रस्पृष्टस्य तथैव च॥कांस्यं नो ज्ञीयति
श्चैव प्राप्नुयात्किल्बिषं तपो॥४५॥ अंत्रो दाहरं तिके चितामो वर्षीयमतां श्रेष्ठकांस्यस्पृष्टत
येऽभ्युक्षं जनं निद्धुनं ड षितद्भुष्योति च परिपदा॥४६॥ यतीद स्नेहलं दद्याऽ इक्षुदे घाल्तुन
र्जलं तद्देकं मेम नाथुष्यो तदाजं मा गरो पमा॥४७॥ चरेन्माधुकरं वृत्तिं मतो मेऽभुक्तलाद
पि।पक्वान्नं नैव गोरूक्षं हदस्यति कला दपि॥४८॥ अमापदि च रेघस्तु मिष्टं नैकंशदे
वमन्नादतं गाते नवे दत्तं मायस्तु ऋन्दमेव च॥४९॥ गोमूत्रेण च मन्मिश्रं पावकं घृतपा
चितं।पतद्वमिति प्रोक्त नगवान त्रिरजवी॥५०॥ ब्रह्मचारियतिश्चैव विद्यार्थं गुरुपो
षकः॥ अध्वगः क्षीणवृत्तिश्च षडेते भिक्षुकाः स्मृताः॥५१॥ षण्मासान्कामयन्मर्त्यो गर्भिणी ८
या न वे क्षियां॥ आदं तजननाद्भुवं यवंधमी नदीयते॥५२॥ ब्रह्मदा प्रथमं चैव द्वितीयं
गुरुतल्पगः तृतीयं चहुरापेयं चतुर्थं स्तेयनेन च॥५३॥ अपो वस्त्र तिला चूमिगधोवाम

18

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

21

यतेयथा॥ पापानं चैव संसर्गं पंचमं पातकं महत्॥५४॥ एषामेव विशुद्ध्यर्थं चरेत्कृच्छ्राण्य
नुक्रमात्॥ त्रीणि वर्षाणि पाकामा स्य ब्रह्महत्यां व्यपोहति॥५५॥ क्षत्रिये ब्रह्महत्या या
विधि शाष्ठं विधीयते॥ षड्वर्द्धं गो घ्ना दत्तो वैश्ये वैश्य शूद्रे तथात्र वै॥५६॥ त्रीन्मासांस्तत्क्र
मश्रीयाक्त्रयोशायनने वचा॥५७॥ स्त्रीघाता शुद्ध्यते प्येवं चरेत्कृच्छ्राष्टमेव वा॥५८॥ रजके वोरूष
के चैव णुकेच्छ मर्जीविनि॥ एतेषां द्विजो तु भुक्ते द्विजश्चान्द्रायणं चरेत्॥५९॥ सर्वांत्यजानां
ममते नोज ने संद्रवेदा नो पाराकेण विशुद्धिः स्यादव भगवान् त्रिरब्रवीत्॥६०॥ चांडालानां डे
यत्नोयं पीत्वा - द्विजोत्तमः॥ गोमूत्रयावकाहारं मासषट्ं त्रीणि पत्रान्यपि॥ हणा संमृष्टं य
स्तु पक्कान्नं मंत्यजे वापष्टकाया॥ अज्ञानात् ब्राह्मणो श्रीयात्वा जा पत्यं समाचरेत्॥ दश
चांडालान्नं यदा तु भुक्ते चातुर्वर्ण्यस्य निःकृतिः॥ चांडालयणं चरो विप्रक्षत्रे सांतपनं
चरेत्॥ दश षड्रात्रं तु चरेद्वैश्यः पंचगव्यं तथैव चा॥ त्रिरात्रमाचरेच्छूद्रो दानं दत्वा विशुद्ध्यति

17

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥६३॥ ब्राह्मणो वृक्षमारूढश्चांडालो मूलमागतो तु ब्राह्मणान्समनुज्ञाप्य सवासा जल
माविशेत्॥६४॥ अधानक्तमेजीनवेछिप्रो घृतं प्राश्य विशुध्यति। एकवृक्षसमारूढश्चांडा
लो ब्राह्मणस्तथा॥६५॥ फलान्यत्ति स्थितो तत्र प्रायश्चित्तं कथं भवेत्। अहोरात्रोषि
तो भूत्वा पंचगव्येन शुध्यति॥६६॥ एकशाखां समारूढश्चांडालब्राह्मणो यदा। फला
न्यत्ति स्थितो तत्र प्रायश्चित्तं कथं भवेत्॥६७॥ त्रिरात्रोषितो भूत्वा पंचगव्येन शुध्य
ति। चांडालामेध्ययत्र कपालं तत्र धारिताः॥६८॥ अकामतश्चरेईद्द पाराकस्य विशुध्य
ति॥ कामतस्तु प्रसूतो वा तत्र मे नात्र संशयः॥६९॥ स एव अकषमस्तवगनीन्नत्वा श्वजाय
ते॥ तैलाभ्यक्तो घृताभ्यक्तो विण्मूत्रं कुरुते द्विजः॥७०॥ अहोरात्रोषितो भूत्वा पंचगव्ये ५
पंचगव्येन शुध्यति॥ जंबूकाम्ली निमस्पात्तिलिम्लछ्वा शुक्तिकपर्दिका॥७१॥ हेमं तप्तं हु
तं पीत्वा तत्क्षणादेव शुध्यति॥ सचैलस्नानमाधाय घृतम्प्राशनेनं च॥७२॥ स्नात्वा तस्या

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

(61)

दक्केनैव हुतं प्राज्ञय विशुध्यति॥ लुब्धा वेकं डुग्रा लाया तैलं च कें चक्रयो॥१३ अज्ञमी मां स्पा॥
विशोच्चा निम्बी गांच क्राथिन स्पचा नस्त्रीड प्पतिचारेण वविशो वेदकर्मणा॥१४ धानगो
मूत्रउरीषास्यां नाग्निर्ददं तिम्बरीदूकर्मणा॥ पूर्वं स्त्रियःसुरैः क्रामो मगंधर्ववक्किना
१५ भुंजते मानवाः पश्चात्ताने वडुष्यति कर्हिचित्॥ त्राज्ञमदर्षेः सुयोगर्लक्ष्मियोमोनीनि
तिषेवतः॥१७ धात्रश्चाधासान्तवे नारी यावद्वशाल्पं उतिष्ठति विमुक्ते उतलः शाल्पेरजसा वा
पिदर्शनः॥१७ आतदा माशुच्यते नारी विमलं काचनं यथा॥ स्वारब्धदीक्षितपमां नारी गांय
ज्ञोलवेत्॥१८ नतेन तच्छंतंतामां विनष्यति कदाचन॥ चातुर्वर्ण्यसमेयिं कथितो
मुनिसिंःसुरा॥१९ मद्यसंस्पृष्टनांडेषु न तोयं पिबते द्विजः॥ कृच्छ्रपादेन शुध्येत पुनः सं
स्कारमर्हति॥२० ब्रेतस्मानेछये विप्रा वज्रशुष्पफलान्विता॥ उपनोग्याश्रुते मर्वेडुष्पे
षु च फलेषु च॥२१ चांडाले यस्तु संस्पृष्टं तत्तोयं पिबते द्विजः॥ कृच्छ्रपादेन शुध्येत आ

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

(८७)

पस्तं बोब्रवीन्मुनि॥ ८२ श्लेष्मोपानहविण्मूत्रस्त्रीरजोमद्यमेव च॥ पतिसंदूषिते कूपे तोयं
पीत्वा कथं विधिः॥ ८३ एकं द्व्यहं त्र्यहं चैव द्विजातानां विशोधनं प्रायश्चित्तं तु नक्तं चैव नक्तं
शूद्रस्य पादयेत॥ ८४ मद्योच्छिष्टं तेन चैलस्य विप्रस्य स्नानमाचरेद्दशौचा॥ दशषट्तयेका
हं चरेदेवमनुक्रमात्॥ ८५ अज्ञात्वा पञ्चदाहमरंती स्वप्रमादान्मद्यपः सुरां॥ मत्त्वा पीत्वा
द्विजो नमः॥ ८६ गोमूत्रं यावकाहारो दशरात्रेण शुध्यति॥ मद्यपस्य निषादस्य यस्तु
भुंक्ते द्विजो नमः॥ ८७ न देवास्तत्र गृह्णंति न पिबंति दयां पिचा॥ विधिश्लिष्टानुयानारीस्व
भुत्पेन तु व्यापिता॥ ८८ प्राजापत्यंत्रयं वापि पश्चाद्दोषा यथाचरेत्॥ यस्य संस्यामनोवि
प्रज्पा त्रिजलावदाता॥ ८९ अनाथाना त्रिवर्तेता॥ विकीर्षति यदक्षिणां चारयेत्साति
कृच्छ्रां तितीरीति चांद्रायणानि च॥ ९० जातकर्मादिभिः सर्वैः कृच्छ्रु नः संस्कारमर्हति॥ २०
नाशौचं नोदकं चाश्रुनानापवादानुकंपनो॥ ९१ शस्त्रहस्तदंडहतानां च कार्यं केटधा

20

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

रणां स्नेहकायेनिवादिस्यो यस्त्रोता निमनाचरेत्॥८ शमोमूत्रंयावका द्वार: कुंडे गो
केत स्नुद्धति:॥हृद: स्रोत: स्मृते ह्युष्ण: प्रत्याख्याता नि षक्रिया॥९ अश्वात्मानघातयेयस्तु
मस्वस्य नश्चानीहुलि:॥तस्य त्रिरात्रमाशौचं वक्षितीये त्वस्थिसंचय:॥१०धातृतीयेन्दकाद्या
र्यंचं वर्षे श्रां द्दमा दरेवा यस्येवका पिष्टदेना स्तिछेदुर्दसासु मारिणी॥११ पामे गलं निकृतस्तस्य
ऊतस्तस्य तमकृय:॥ दिनमछगर्द धम्मी खंडव्यंप्य वदारिणां॥१२ द्यावतुर्गविंदश्रां मानां द्विग
व्यं चाधमं मतां॥ द्विगव्यं वादपेत्यादे मध्यमं च चतुर्गवां॥१३ षड्व्यं व्रतिपादो कं पूर्ण ह्यष्ट
गवं स्मृतं॥ काष्ठलोष्टशाला गा श्वा हत्वा मांच पनं चरेत्॥१४ पाषाणापत्यं चरेत्मुष्ठा स्वात्वमे
व्हक्रमे व चा प्रायश्चित्ते तत स्त्री क्षीदद्याब्राह्मणेनोजनात्॥१५ णाम्र तुंडू स्पदितां गावदद्याद्वि
प्रायदक्षिणां॥ मरनोष्टुदयानागान्तसिंहाश्वा ईलगर्द्दभानाश्वा श्णा दत्वानु शूद्रहत्याया:
प्रायश्चित्तं विधीयते॥ मार्जारगोधानकुलमंडूकश्च तत्रिण:॥ यदहत्वा त्र्यदं पिबेत्क्षीरं कृछ्रं वा

(21)

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

पादकंचरेत्॥ चांडालश्वपचेन्स्पृष्टो विण्मूत्रो च्छिष्ट एव वा॥ ४ त्रिरात्रोपोषितः शुद्धो भुक्तोछिष्ट
तथैव च॥ वापीकूपतडागानि दूषितानां च शोधनेभ्य उदरेद्घटशतं ४ संपंच गव्येन शुध्यति अ
स्थिचर्म च शक्तेउ परस्थाना दि दूषिते॥ ध उद्धरेउदकं सर्वं शोधनं परिमार्जनं॥ गोदोहने च
र्मपुटे ततो ये यं च श्याकरे॥ पाकार शिल्पिह्स्ते स्त्री बालवृद्ध च रितानि वत्पक्कदृष्टानि शुचीनि
तानि॥ ६ प्राकाररोदे विषमप्रवेशे सेनानिपाते भुवनस्य दादे॥ त्र्यावाप्यश्यज्ञेषु महदास्सवेषु
तेष्वेव दोषा न विकल्पनीया॥ ७॥ श्वपाकस्वर स्पे घटस्य मेकातद्रोणपाजलंकोशाविनिर्गतं च॥
श्वपाक चांडालपरिग्रहेषु पीत्वा जलं पंचगव्येन शुद्धितः॥ ८ रेतो विण्मूत्र संस्पृष्टं कूपं यदि
जलं पिबेत्॥ त्रिरात्रेणो श्व वस्तु क्षिस्पाऊंक्ते स्नांतपनं स्मृतं॥ ९ छिन्नित्वं शावं यत्र अज्ञानश्च
योदकं॥ प्रायश्चितं चरेत् पीत्वा तं सकृच्छ्रं द्विजोत्तमा॥ १० वर्णबाह्येन मं सुष्ठु मुच्छिष्टं तु द्विजो
त्तमः॥ पंचरात्रोपिलो च्चुत्वा पंचगव्येन शुध्यति॥ ११॥ उष्ट्रास्त्रीरं खरीक्षारं माउषीक्षीरसेवच २२

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

28

प्रायश्चित्तं चरेत्वा पीत्वा तप्तकृच्छ्रं द्विजोत्तमः ॥ बहु वामेकलया नामेध्येदशुचिर्नवेत्ता अज्ञो
वं तस्य पात्रस्य तेतरेषां कथं च नाश्या एकपंक्त्यप्रविष्टानां ज्ञोज्ञ नेउ ९ कथक २ य द्येकोल
न तेनोलीमर्विते अश्रुचयस्मता ॥२४॥ यस्य परेषुले तंत्तु नालारक्तो दि द्दश्यते ॥ त्रिरात्रोपोष
णं देयं मेषाक्षेको पवामिनः ॥२५॥ आदित्येस्तमिते रात्रौ अस्पृश्यं स्पृशते यदि ॥ गवा नूकेन
शुद्धिस्यात्तत्रेनोद्भुविलपोधनाः ॥२६॥ अनस्तमितमादित्ये यस्पृष्टी तदिवा जलात्तेनैव सर्वशु
द्धिः स्यात्शावस्यं शौचवर्जयेत् ॥२७॥ देशकालं वयः शक्तिं पापं चावेक्ष्य यत्नतः ॥ प्रायश्चित्तक
ल्पं स्याद्यत्रवोक्ता न तिष्कृतिः ॥२८॥ देवयात्राविवाहेषु यज्ञोपकरणेषु चा उत्सवेषु च सर्व शु
स्पृष्टास्पृष्टेन दुष्यति ॥२९॥ आर्द्रमांसं घृतं तैलं स्नेहाश्च फलसंभवाः ॥ अन्त्यस्तांड स्थितोह्येते
निष्क्रांता शुद्धिमाप्नुयात् ॥३०॥ अज्ञानात्पिबते तोयं ब्राह्मणः शूद्रजातिनः ॥ अहोरात्रोषितस्ना
त्वा पंचगव्येन शुध्यति ॥३१॥ आहिताग्निस्तु विप्रो मद्दत्यात वनात्र वेत्ता अस्पृश्याउप च पत्राणि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

पश्चादग्निं विनिर्दिष्टोत॥२३॥ यो गृहीत्वा चितायाग्निं शूद्रस्येति मन्यते॥ अनंतं तस्य न
नोक्तं ह्यथा पाको हितः स्मृतः॥२४॥ वृथापाकस्य भुंजानः प्रायश्चित्तं चरेद्द्विजः॥ प्राणा
न प्सु त्रिराचम्य घृतं प्राश्य विशुध्यति॥२५॥ वैदिके लौकिके वा यो हुतोच्छिष्टे जलेक्षितो॥
वैश्वदेवं प्रकुर्वीत पंचसूनापनुत्तये गुणवांश्च युवीयान् द्विज्येष्ठश्च निर्गुणो भवेत्॥ गृही
यादनुज्ञाश्चैव गृहाग्निधर्मकाम्यया॥२६॥ ज्येष्ठस्य यदि निर्दिष्टा गृहीत्वाग्निकनिष्ठकः
प्रतिपर्वं भवेत्तस्य ब्रह्महत्या न संशय॥२७॥ महापातकसंस्पृष्टं स्नानमेव विधीयते॥ सं
स्पृष्टस्य यदा तु के तमं त्रमं विधीयते॥२८॥ पतितैः सह यः कुर्यात्संगमं गीमामपक्षिकं गो
मूत्रपावकाहारो मासमार्द्धेन विशुध्यति॥२९॥ कृशार्द्धपतितश्चैव सकृद्भुक्त्वा द्विजोत्तम॥
अविज्ञाताच्च तत्कुर्यात्कृच्छ्रं सांतपनं चरेत्॥३०॥ पतितान्नं यदा तु केनु के चांडालवेश्म १२
नि॥ मासार्द्धं पिबेद्वारि इति प्रजापतिरब्रवीत्॥३१॥ गोब्राह्मणहतानां च पतितानां

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

चतथैव च आग्निरनानवसंस्कारः अंगिरसस्य वचनं तथा ॥ अथ यश्चांडाले द्विजो गच्छेत् कथंचित्का
त्काममोहितः ॥ त्रिभिः कृच्छ्रैर्विशुध्येत प्राजापत्यानुपूर्वशः ॥ अत्र पतिता द्रव्यमादाय तत्तु कोऽधस्ता
टनं यदि ॥ कृत्वा चैतस्य मस्तुकं गस्त्रतिकृच्छ्रं विनिर्दिशेत् ॥ उधा ब्राह्मणैः समनुज्ञाप्य त्रिरात्र
मुपवासयेत् ॥ भुंजानः संस्पृशेद्यस्तु वायसं कुक्कुटं तथा ॥ उपहतं पावकं प्राश्यपंचैकरात्रमुपोषये
त् ॥ त्रिरात्रेण विशुद्धिः स्यात् यस्योच्छिष्टमनेद्दमः ॥ उच्छिष्टस्य स्पृष्टो नैष्ठिके धर्मे यस्तु प्राश्नवते उ
नः पशुवेदपाभिगमने मयाभिहितं चांडालायतां चरेत् ॥ अथ अमानुषीषु गोवर्ज्यमुदक्यायामयो
निषु ॥ उदक्यां सूतिकां वापि अंत्यजः स्पृशते यदि ॥ अपि त्रिरात्रेण विशुद्धिः स्यात् विधिरेषा पुरा
तनः संसर्गं विदि गच्छेत्तदा बाढक्यां त्यजेः सद्य ॥ प्रायश्चित्तं न विज्ञेयः पूर्वस्नानं समाचरेत् ॥ एक
रात्रं चरेत्कृच्छ्रं त्रिरीषं तु दिनद्वयं ॥ दिनत्रयं तथा पाने मेहने पंचमस्तवा ॥ भोजनेषु च सक्तानां
प्रायश्चित्तं विधीयते ॥ अथ दंतकाष्ठे षष्ठो रात्रमेव शौचविधिः स्मृतः ॥ रजस्वला यदा स्पृष्टा श्वा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

धचांडालं वायसैः॥४३॥ निराहारास्तवेका वस्नात्वा कालेन शुध्यति॥ रजस्वला यदा स्पृष्टा श्वोष्ट्रजं
बुकरासभैः॥४४॥ पंचरात्रं निराहारा पंचगव्येन शुध्यति॥ स्पृष्ट्वा रजस्वलान्योन्यं ब्राह्मण्या शू
णी च या॥४५॥ षङ्क्रात्रेण ति शुद्धिः स्यात् ब्राह्मणी कामकारतः॥ स्पृष्टा रजस्वलान्योन्यं ब्राह्मण्या
वैश्यपनी च या॥४६॥ त्रिरात्रेणैव शुद्धिः स्यात् व्यासस्य वचनं यथा॥ अकामतः श्चरेदर्धं ब्राह्मणी
सर्वतः स्पृष्टा॥४७॥ चतुर्थीमपि वस्नानां शुद्धिरेषा पुरातनी॥ उच्छिष्टेन च संस्पृष्टा संस्पृष्टा
ब्राह्मणेन च॥४८॥ भोजने मूत्रपुरीषान्या ब्राह्मण्यास्थितं विधीयते॥ स्नानं ब्राह्मणां संस्पृश्य जिपदो
मोचकृत्रियं॥४९॥ वैश्यपे नक्तं चकुर्वीत शूद्रे चैवाधपोषणं॥ चर्मकेरमकैवेदरंधीवरेनटकेण
तथा॥५०॥ स्पृष्टैव द्विजो मोहात् आचमेत्प्रयतोपि सन्॥ एते संस्पृष्टोच्छिष्टो एकरात्रि पयःपिबेत्॥५१ २३
उच्छिष्टस्तु त्रिरात्रं स्यात् घृतं प्राश्य विशुध्यति॥ यस्तु छायां श्वपाकस्य ब्राह्मणः शुद्धिमिच्छति॥ पश्चात
तः स्नानं प्रकुर्वीत घृतं प्राश्य विशुध्यति॥ अनिराहारो द्विजो रात्रे पि ब्रह्महत्या व्रतं चरेत्॥ पञ्चमानोप

२१

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

वा संकुर्व्वीत वं। प्रयाग मर्थ्या। ५८॥ वृथा मिथ्या नियोगेन ब्रूणहत्या व्रतं चरेत्॥ ५९॥ अलक्ष्मा ज्ञं
शादशाद्दे तु पाराकेण विशुध्यति। अजस्तु ब्राह्मणं हत्वा शूद्रहत्या व्रतञ्चरेत्॥ ६०॥ निर्गुणं तु यदृ
त्वा पाराकं व्रतमाचरेत्॥ आपद्यातर्वं संयुक्तो मानमो वो भयते यदि। ६१॥ तस्य संस्कारकं त्रवि
प्राजापत्यं द्वयं चरेत्॥ प्रयुंजानो ह्निमं मन्त्रं कदाचिन्मृत्तशा तेद्विजः॥ ६२॥ त्रिरात्रि माचरेन्नक्तैः निि
ः स्नेट्मदृरे वचा विडालकाकाशू द्विर्षजग्धाश्च नकुलस्य च॥ ६३॥ केशकीटाद्यपन्नं च पिवे क्षाश्री
सुवर्च्चलां। उक्थ्या नमसा स्कन्द्यपरयानन्त श्येवचा ६४॥ स्नात्वा विप्रो विशुद्धा सा प्राणायामेन शुध्यति।
सव्याहृतां सप्रणवां गायत्रीं शिरसा सह। ६५॥ त्रिः पठेदायतः प्राणाः प्राणायामः स उच्यते। सक्र
द्विगुणगो मूत्रं दाधि सर्पिश्चतुर्गुणं। ६६॥ क्षीरमष्टगुणं प्रोक्तं पंचगव्यं तदुच्यते। पंचगव्यं पिवे
च्छूद्रो ब्राह्मणस्तु सुरां पिवेत्॥ ६७॥ तौ तं च स्पृष्टौ पौ तु व मन्तोनरकं चिरं अज्ञा याश्च मदिष्याश्च यो
मेध्यतां पिनक्ष्य येत्॥ ६८॥ दुग्धे दध्यं च कल्केच गोमयं चनिवेदयेत्॥ ऊनाधिकस्नानीचैव पाचा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

न्यान्त्र कवारि लि॥ इधातयोऽर्ग्धं नहीतवंज्ञातं चैवाऊतं लवेताब्रह्मौदं तेच सोमेचमीमंते
नयते तथाह॥ज्ञातश्राद्धेन वश्राहेतुत्काचांद्रायणं चरेत्स्वसुता वा श्रयोस्तुकेमंतुके
दृष्पिवीमतां॥ इह॥ अधीत्य चतुरो वेदान सर्वशास्त्रार्थतत्वविन्नानरेइत्तुवदेत्तुकाविष्णायां
जायते कमि॥ ह॥ शानवश्राद्धे त्रिपक्षे वषण्मासे मासिके ष्टिको व्रह्मचार्य मनाध्यायो मासं श्रा
द्धेषु समंदेदा॥ इद्वादशाहे त्रिपक्षे श्वायस्तुत्तुंक्ते द्विजो ममः पतंति पितरस्तस्य योत्तुंक्ते नयदि
द्विज॥ ह॥ णचांद्रायणं न वश्राद्धे पाराकं मासिके तथा त्रिपक्षे तत्रिरात्रं स्यात्षण्मासे कृच्छमे
व च॥ ७०॥ आब्दिके पाद कृच्छं स्यात् एकाद:ऽन राष्टिको अत्रवा प्युदाहरंति पतंति पितरस्तस्य
स्तलो कगताद्दिवि॥ ७१ यस्त्वा पितरकेयाति वेदशास्त्रतवर्चितः एकादेशाहे त्वहोरात्रं कृ
का
संयते श्रद्धां॥ ७२ अथ तपो ब्राह्मिधिविधिपूर्वं कूष्मांडानुज्ञया हुता पक्षेवा यदि वामासे तस्य ना
स्ति वा स्वलाः॥ ७३ भुक्त्वा ऽडरात्म नस्य स्य द्विजश्चांद्रायणं चरेत्तायत्र वेदध्वनि ध्वांते नवगोत्रिरलंस २४

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तं॥७४॥ यत्नकाले: परिदृत्तं स्मशानमिव तद्गृहं॥ श्राद्धेन बहवो यत्र विप्र धर्मं वदंति हि॥७५॥ वि
नापि धर्मश्राद्धेन स्वधर्मे पापवनः स्मृतः॥ द्विहीनवंशे च यः कुर्यादज्ञानादनिवादनं॥७६॥ तत्र
स्नानं प्रकुर्वीत घृतं प्राश्य विशुध्यति॥ स्मृत्युत्पन्ने यदा स्नाने तु केवापि व्रते द्विजः॥७७॥ अगायत्र्य
ष्ट्र मद्यमंत्रं तु जपेत्स्नात्वा समाहितः॥ अंशुत्पादं तकाष्टं च प्रत्यक्कं न वर्णाच यत॥७८॥ मनिकाम
क्षणो चैव तुल्यं गोमांस भक्षणं॥ दिवा कपिच्छायां च निशायां दधि भोजनं कार्यामिदं तक्रा
ष्टं च विरमार पिदरोछियां॥७९॥ स्नप्य पातो नरवायो तु स्नानं ह स्नं वटादकं॥ मार्जनी रेणु केशो बुद्धं
ति पुण्यं पुराकृतं॥८०॥ नास्तिकाराम तमा सा कमीके शूरवककुले॥ अंतर्जले स्मशानांते वल्मीकमृ
ते सुरालये॥ पथधूपवते स्ततधोनू वातास्ते वःकाम मदा बुधैः॥ शुचौ देशे तु संग्राह्या डाघं राज्म विदु
ष्क्रिताः॥८१॥ पथप्रचारेमे तु नेदो मे प्रस्नावेद तथा वने॥ स्नानं नोडनज्ञापेषु सदामौनं विधीयते॥८२॥ य
स्तु मौनं वक्त्र रंध्रं मीनित्यं मौनेन भुंजति॥ युगकोटि सहस्रं तु स्वर्गलोके महीयते॥८३॥ स्नानं दानं ज

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

पद्मे मंत्रोऽनंदेवतार्च्चितं ॥ प्रोटपादामऊवीतस्वाध्यायं पितृतर्प्पणं ॥ ७५ ॥ सर्वस्वमपियोदद्याद्घा
तयित्वा द्विजोत्तमं ॥ नाशयित्वा तु तत्सर्वं भ्रूणहत्याफलं लभेत ॥ ७६ ॥ यद्गोघ्ना द्दमंक्रातोम्त्री एपं
चप्रमेवतथा ॥ दानं नैमित्तिकं ज्ञेयं गत्राय वपित्रद्याम्यते ॥ ७७ ॥ सौमज्ञनाथकार्प्या संपहस्त्र
मथापिवा ॥ यज्ञोपवीतं योदद्याद्वस्त्रदानफलं लभेत ॥ ७९ ॥ श्राद्धकालेवयोदद्यात्संश्शंतुम
माहितः ॥ अश्वदानफलं तं लक्ष्मा स्वर्गलोके महीयते ॥ ८० ॥ सगच्छति नरः स्वर्गे निरोनास्यत्र मं
शयः ॥ दुर्भिक्षे अन्नदाता च सुभिक्षे वहिरण्यदा ॥ ८१ ॥ पानीयस्तु दरणोयो नयार्थेषि नयप्र
दः ॥ सर्वमत्वाहितायस्तु स्वर्गलोके महीयते ॥ ८२ ॥ शयावद्दर्वप्रसूता गोतानां पृथिवीस
मा ॥ पृथिवीतेन दत्तस्यादीदृशीं गां ददाति यः ॥ ८३ ॥ तेनाग्रयोक्ता ताः सम्यक् पितरस्ते
न तर्प्पिताः ॥ देवास्तु पूजिताः सर्वे योददाति गवाह्निकेः ॥ ८४ ॥ अज्ञानाज्ज्ञानतो वापिय
देन ; सम्तु पोर्जितं ॥ तत्सर्वं नश्यति क्षिप्रः वस्त्रदाना - संशयः ॥ ८५ ॥ कृष्णाजिनं तु यो द

२५

(३०)

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

द्यात् सर्वोपस्कर संयुतं ॥ उद्धरेन्नरकात्स्मान्नात्र कुलानेकोत्तरं शतं ॥ ५८ ॥ आदित्ये वरुणो
विष्णु ब्रह्मा सोमो हुताशनः ॥ शूलपाणिश्च भगवान् प्रतिनंदंति भूमिदं ॥ ५७ ॥ बालाक्रान्त ता
रा ह्यो यात् सप्तर्षि मंडलं ॥ गतवर्ष द्वातेने वृफलं तस्य विज्ञायते ॥ ५८ ॥ अकृत्यान्तते पुंसः ॥
विद्यादानेन यत्फलं ॥ सर्वेषामपि दानानां विद्यादानं ततोधिकं ॥ ५९ ॥ अनन्तकिमानसर्व
दानानि दद्याद्विप्राय वेदिने ॥ सकामः स्वर्गमाप्नोति निष्कामो मोक्षमाप्नुयात् ॥ ६० ॥ ना
स्ति वेदविदुषि सर्वशास्त्र विशारदे ॥ पितृमातृविशुद्धे तक्रतुक्कालासिगा विनीते ॥ ६१ ॥ शीलव्या
पिनं पूर्णे प्रातस्त्वाना परायणे ॥ तत्रैव दीयते दानं यदिच्छन् श्रियमात्मनः ॥ ६२ ॥ असंत्प ड्पदि
डुषो विप्रान् अन्ये लभ्ये पत्र दीयता तदाकार्यं न कर्तव्यं न दृष्टं न तथा श्रुतं ॥ ६३ ॥ अतः परं प्रवक्ष्या
मि श्राद्धकर्मणि तान् द्विजान् ॥ पितृणामक्षयं दानं दत्तं ये षु तुनिः फलं ॥ ६४ ॥ न हीनांगो न
रोगी व श्रुति स्मृति विवर्जितः ॥ नित्यं वानतवादी च तान् श्राद्धेषु भोजयेत् ॥ पाहिमा

करं चैकपादमपि संयद्दणीसुतं विकरं कपिलं काणं चित्रागदीर्घरोगिणां ॥ घण्डश्च मर्मा

णां खरवल्वाटं पाडुरोगं जटाधरं ॥ ज्ञारवादं चरोडं च छिन्नायं वृषलापतिं ॥ ७ ॥ विस्त्रेदकारि

णां चैव कूपीडाकरं तथा ॥ हीनातिरि[illegible]गात्रस्यात् ॥ श्राद्धेन मपि वर्जयेत् ॥ ८ ॥ अथ चेन्मं

त्रविद्युक्तः शारीरैः पंक्तिदूषणैः ॥ अदूष्यं तं यमः प्राह पंक्तिपावन एव च ॥ ९ ॥ बकासीदीनवृ

त्तस्य मत्सरी क्रूरबुद्धिमान् ॥ एते सुनेवदातव्यं व्रतियद्यपि कदाचन ॥ १० ॥ अतिस्मृतिश्च विप्राणां

नयने क्षेधकीर्तिते ॥ काणस्यादेकहीमोदि हास्यां मंधाः प्रकीर्तितः ॥ ११ ॥ न श्रुतिर्नस्मृति

र्यस्य न शीलं न कुलं सत्सुतः ॥ तस्य श्राद्धं न दातव्यं हुतिरित्यब्रवान् ॥ १२ ॥ तस्माद्धेवेनतृगा

स्ते गामब्राह्मणं ब्राह्मणस्मृतं ॥ मन्त्रके न च वेदेन न गवान् त्रिरब्रवीत् ॥ १३ ॥ देहस्थेतालीच्वने

विप्रा पादयंतु व पद्मपतिं ॥ लोके दाने द्विजाः श्राक्कैः पद्यपट्टे वाधरा ॥ नृमः ॥ १४ ॥ व्रती न च

कुलानं च श्रुतिस्मृतिरतं तथा ॥ ताहशं नैनयेब्राद्वे पितृणामक्षयं न वेत् ॥ १५ ॥ याचते

१६

(32)

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग्रमते ग्रासान्ब्राह्मणो नियतेंद्रियः॥ तावद्वर्षसहस्राणि वसंति पितरो दिवि॥२८॥ नरका
स्त्वा विमुच्यंते क्रुवंत्यांति त्रिविष्टपं तस्माद्विद्वपरीक्षेत श्राद्धकाले प्रयत्नतः॥२९॥ नन्निर्घवति
तब्राह्मणं प्रमीतपितृको द्विजः॥ इंदुक्षये मासि मासि प्राप्य स्थितीभवेन्नरः॥३०॥ मृतेष्वेकन्यास्थि
तेकायांतु श्रेयःकामो शूद्राश्रमाद्धनं पुत्राः कृतस्तस्य पितृस्यः ज्ञाप्यपीडयः॥३१॥ कन्या
गते सवितरि पितृन्तरो यांति वै सुतान्॥ शून्या प्रेतपुराः सर्वा यावद्वृश्चिकदर्शनात्॥ ततो
वृश्चिकसंप्राप्ते निराशाः पितरो गताः॥ पुनः स्वभुवनं यांति शापं दत्वा सुदारुणं॥३२॥ पुत्रो वा भ्रात
रो वापि दौहित्रः पौत्रकस्तथा॥ पितृकार्ये प्रसक्ता ये ते यांति परमां गतिं॥३३॥ यथा निर्मथना
ग्निः सर्वकाष्ठेषु तिष्ठति॥ तथा दृश्यते धर्मः श्राद्धदानान्न संशयः॥३४॥ सर्वेषामेव दानानां श्राद्ध
दानं विशिष्यते॥ मेरुतुल्यं कृतं पापं श्राद्धदानेन नश्यति॥३५॥ श्राद्धं कृत्वा तु मर्त्यो वै स्वर्गलो
के महीयते॥ क्रमेत्यान्नऋषयो धर्मान्भाषितान्नविशाखयं॥३६॥ इदमूचुः महात्मानं कर्मदे

मपि नोदितं ॥ ये त्विदं धारयिष्यंति धर्मशास्त्रमतंद्रिताः ॥२६॥ इहलोके यशः प्राप्य ते
यांति त्रिविष्टपं ॥ विद्यार्थी प्राप्नुयाद्विद्यां धनकामो धनानि च ॥२७॥ आयुष्कामस्तथै
वायुः श्रीकामो महतीं श्रियं ॥ श्रुत्वेदं देववच्चैतं वीतात्मा मुनिसत्तमः ॥२८॥ एवमा
स्त्विति होवाच नमस्कृत्य स्वयंभुवे ॥ य इदं पठते शास्त्रं ब्राह्मणः संशितव्रतः ॥२९॥ स्व
यनो क्षात्तवे श्राद्धे पाचने नात्र संशयः ॥ इति श्री अत्रिविरचिते स्मृतिशास्त्रं संपूर्णं ॥

॥ अत्रिस्मृतिः ॥

पु. ५३

२७

KKSU LIBRARY
RAMTEK
441 106
M1015.
Dist. Nagpur

39

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

[OrderDescription]
,CREATED=21.10.20 10:39
,TRANSFERRED=2020/10/21 at 10:44:07
,PAGES=34
,TYPE=STD
,NAME=S0004269
,Book Name=M-1015-ATRISMRITI
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
,FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF
,FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF
,FILE34=00000034.TIF
,

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection